

УДК 327(477):339.92

Н. О. ВАСЮК

ГЕОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВИ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА: СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Узагальнено відомості з наукових досліджень, що стосуються ролі і місця України в сучасному геополітичному просторі. Проаналізовано стан наукових досліджень геополітичного стратегічного розвитку держави. Установлено вплив геополітики на систему державного управління України, зокрема у визначенні стратегічних завдань зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації та інтеграції у світовий простір.

Ключові слова: геополітика, геополітичний простір, криза, розвиток, стратегічний розвиток, стратегії, національна безпека.

The article generalizes data from various scientific resources covering the role and place of Ukraine in the modern geopolitical area. The article analyzes the state of scientific researches of state geopolitical strategic development.

The author has defined the influence the geopolitics makes on Ukrainian public administration, in particular on setting of strategic tasks of foreign political course of Ukraine in terms of globalization and integration to the global area.

Key words: geopolitics, geopolitical area, crisis, development, strategic development, strategies, national security.

Геополітика є наукою, яка визначає стратегічне спрямування держави. Вона вкрай потрібна для розвитку політичної культури громадян. Прийняття політичних рішень неможливе без урахування геополітичного розширення зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних пріоритетів держав світу, котрі постають величезними геополітичними полюсами, і насамперед таких велетнів, як США, Росія, Німеччина, Японія, Китай тощо [27].

На сучасному етапі розвитку Україна перебуває в економічному та політичному кризовому стані. При цьому криза розповсюджується на грошово-кредитну, фіскальну, соціальну сфери, непинно погіршуючи соціальне самопочуття та очікування суб'єктів ринку й пересічних громадян.

За висновками міжнародної консалтингової фірми, що надає стратегічний аналіз світових подій, Oxford Analytica, українська криза є місцевою, але її наслідки поширюються далеко за кордони країни, зокрема криза в Україні має негативний вплив і на російську економіку та може потенційно призвести до політичної нестабільності в Росії [15].

Значний вплив на визначення підходів до проблеми ролі і місця України в сучасному геополітичному просторі мають праці Д. Базіва [1], С. Бодрука [3],

О. Василевського [4], М. Вегеша [7], А. Гальчинського [9], О. Гриніва [10], М. Гончара [4], М. Кулініча [16], М. Михальченка [18], М. Требіна [25] та ін. Геополітичні стратегії держави в контексті державного правління у сфері національної безпеки досліджують В. Абрамов [31], В. Богданович [30], М. Єжєєв [30], Д. Кучма [31], Н. Нижник [20], Г. Ситник [20; 26; 30 – 32], М. Шевченко [39] та ін.

Серед не вирішених раніше частин загальної проблеми є питання визначення геополітичних пріоритетів України на сучасному етапі розвитку держави.

Метою дослідження є аналіз стану наукових досліджень щодо геополітичного стратегічного розвитку держави.

У працях М. Кулініча була поставлена нагальна проблема для України – визначення власних геополітичних орієнтацій у новому геополітичному просторі. Також автором були розглянуті такі питання: геополітичні наслідки розпаду СРСР, відсутність ефективної системи колективної безпеки в геополітичному ландшафті Східної і Центральної Європи, внутрішньополітичний вплив українсько-російських відносин [16].

О. Василевський та М. Гончар звернули увагу на такі питання, як гуманітарний чинник геополітичних орієнтацій України як регіональної держави в континентальному геополітичному просторі; Україна як об'єкт впливу геополітичних векторів середини 1990-х рр.; Південно-Східний напрям української геополітики; взаємовідносини в Центральній Європі; структура пріоритетного партнерства. У дослідженні також проаналізовано політичну стратегію Російської Федерації щодо країн СНД, що було важливо з точки зору осмислення та прогнозування можливих наслідків її реалізації. Слід зазначити, що автори запропонували та обґрунтували певні формули та концептуальні підходи для зовнішньополітичної стратегії України [4].

У колективній монографії “Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку” розглянуто альтернативи геополітичної стратегії України на двох рівнях – глобальному, тобто на рівні ключових геополітичних контурів, де відбувається взаємодія України із світовими центрами сили; і регіональному, на якому формується геополітична стратегія України щодо окремих країн, наддержавних структур і міжнародних організацій [36].

А. Гальчинський розглядає складний комплекс геополітичних інтересів кризь призму геоекономічної парадигми в геополітиці, що формується у зв'язку з проголошенням та реалізацією євроінтеграційної стратегії України. Основна увага зосереджується на трикутнику інтересів: ЄС – США – Росія і місці у цьому трикутнику України [9].

На думку С. Бодрука, геополітика як прояв впливу географічного розташування держави, розмірів її національної території, природних ресурсів, чисельних та якісних показників населення, транзитних можливостей тощо залишається важливою відправною точкою для визначення зовнішньополітичних пріоритетів [3].

О. Гринів проводить етнополітологічний аналіз українсько-російських взаємин, сучасної геополітики сусідньої держави [10].

Д. Базів зазначає, що Українській державі необхідно на глобальному рівні встановити стратегічне партнерство із США та Німеччиною, при цьому важливе значення матиме конструктивний потенціал взаємовідносин з Туреччиною. За таких умов доцільним буде встановлення системи “тактичних партнерств”, спрямованої на вирішення більш локальних, проте конкретних завдань. У цьому відношенні досить важливими партнерами є Польща, Грузія, Азербайджан, країни Балтії, Туркменистан [1].

М. Михальченко зазначає, що в загальній геополітичній ситуації, яка визначається процесом розширення НАТО на схід, для України гостро постає проблема остаточного самовизначення: чи вважає вона себе європейською країною, чи є чимось іншим. Користуючись термінологією класичної геополітики, М. Михальченко визначає місце України як лімітрофу в трьох значеннях [18]:

- 1) геополітичному вона дійсно опинилася між НАТО і Росією;
- 2) економічному – між країнами з переважно ринковою, соціально зорієнтованою економікою Заходу та хаотичною, грабіжноексплуатованою новим правлячим класом економікою Росії;
- 3) духовно-моральному – між тоталітарним, моноідеологічним і лжеморальним минулим і невизначеним, невідомим майбутнім.

Усі ці значення, на думку дослідника, характеризують перехідний характер нашої держави і суспільства. М. Михальченко також розглядає три орієнтаційні напрями сучасної України: так звану “самостійницьку”, прозахідну та проросійську орієнтації. Пошук перспективи Україною в новому геополітичному просторі є складним і багатограним процесом, який проходить під впливом різнопланових факторів [19].

Отже, можна погодитись з думкою М. Михальченка, що орієнтацію на союзи та співробітництво для України визначити нелегко. Найперспективніше враховувати всі азимуті впливів і потенційну небезпеку з боку російського фактора. І далі дослідник робить висновок, що нейтральна, позаблокова орієнтація багато в чому допомогла б становленню Української держави.

Ф. Рудич зазначає, що Україна не є суб’єктом, який формує геополітичний простір навколо себе і залишається здебільшого пасивним об’єктом масштабних процесів, що розгортаються навколо неї. І США, і Росія відводять Україні значуще, але аж ніяк не ключове місце у своїх геостратегічних розрахунках. Ще меншою є увага до неї Європейського Союзу, з мовчазної згоди якого Україна ризикує перетворитися на “сіру зону” між об’єднаною Європою й Росією і врешті-решт буде змушена до економічного й політичного інтегрування з Російською Федерацією [28].

У колективній монографії “Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти” досліджено актуальні проблеми геополітичного виміру сучасної України. Ця проблема розглядається в контексті відносин України з Росією, європейськими і євроатлантичними структурами, державами Центральної і Східної Європи [37].

М. Вегеш досліджує поняття геополітики, її методи, функції, основні закони та категорії геополітики, геополітичні епохи та зазначає, що на сьогоднішній день налічується кілька десятків, якщо не сотень, різноманітних визначень геополітики [7].

М. Требін зазначає, що з історико-філософської і методологічної точок зору виникнення геополітики обумовлене передусім необхідністю осмислення нових політичних реалій, що склались у світі на межі XIX–XX ст. Геополітичні ідеї і сама геополітика виникли й набули розвитку як закономірний результат становлення органістичних теорій суспільства, ідей і концепцій географічного детермінізму, які панували в тогочасному західному філософсько-політичному мисленні. Традиційно геополітику ототожнюють з прагматизмом, з одним із відгалужень політичного реалізму, який трактує міжнародні відносини як силові відносини держав, що прагнуть контролювати певні території [25].

Ю. Павленко доводить неконструктивність використання ідей євразійства як підґрунтя для інтеграції пострадянських держав навколо Росії. Проте, на його думку, всупереч поглядам ідеологів вузько націоналістичного підходу та проатлантичних “лібералів”, досить реалістичною є ідея інтеграції пострадянських держав (але на рівноправній основі, а не при російській гегемонії) [22].

Г. Ситник констатує, що ключовими структуротворчими елементами геополітичної доктрини України на сьогодні мають бути [32]:

1) моніторинг процесів, здатних створити фактори зовнішньої загрози існуючим політичним кордонам України та територіальній цілісності держави, ефективній діяльності морських, сухопутних та повітряних комунікацій, інформаційній безпеці держави тощо;

2) урахування національних інтересів у модернізації економіки, а також аналіз процесів, здатних створити загрози в економічній сфері (наприклад, характер і рівень залежності України від постачальників сировини та енергоносіїв, позиції держави на традиційних ринках збуту, рівень конкурентоспроможності українських товарів тощо);

3) урахування факторів, які забезпечують стабільність фінансової та грошової системи України;

4) створення раціональної стратегії зовнішньополітичної діяльності;

5) упровадження протекціоністської політики, що забезпечує впровадження та інвестування високих наукомістких технологій, а також інформатизацію суспільства;

6) розвиток можливостей виходу в аерокосмічний простір, аерокосмічних технологій і конкурентоспроможність відповідних галузей української промисловості;

7) зміцнення позиції держави на ринку озброєнь та військової техніки, розширення можливостей військово-технічного співробітництва;

8) аналіз процесів, що сприяють виникненню або ліквідації регіональних конфліктів, потенційним учасником яких може стати Україна;

9) аналіз процесів, що сприяють виникненню або ліквідації етнічного і релігійного екстремізму;

10) вивчення в суспільній думці ірраціональних ідеологічних схем та їх урахування при здійсненні зовнішньополітичної діяльності.

В. Косевцов зазначає, що завдання геостратегії полягає у проведенні аналізу країн за напрямками [13; 14]:

- 1) культурні орієнтації суспільства, внутрішньополітична стабільність, наявність або відсутність демократичних традицій, наявність або відсутність у суспільній думці місіонерських інтересів, ідеологічні орієнтації еліт, етичний фактор, виражений у свідомій відповідальності за те, що відбувається на континенті;
- 2) рівень і характер розвитку економіки (стабільна фінансово-валютна система, наявність високих наукоємних технологій, експортний потенціал, характер залежності промисловості від імпорту та ін.);
- 3) можливість виходу в аерокосмічний простір, наявність технологій і стан відповідних галузей промисловості;
- 4) позиції держави на ринку зброї та військових технологій, можливості військово-технічного експорту;
- 5) рівень залежності від постачальників сировини і енергоносіїв;
- 6) позиції на ринках збуту продукції;
- 7) роль і статус України у світовій і регіональній системі держав;
- 8) географічне становище, яке дозволяє контролювати базові комунікації та транспортні інфраструктури тощо;
- 9) визначення стратегічних партнерів, співробітництво з якими дозволить найбільш повно реалізовувати свої інтереси як на даний час, так і на перспективу;
- 10) розробка програм і напрямів ефективного співробітництва в економічній, політичній і військовій сферах.

Професор В. Косевцов розглядає також можливі варіанти геостратегічного вибору України: дотримання позаблоковості; вступ до НАТО; ухвалення до союзу з Росією; створення ефективної субрегіональної системи безпеки.

В. Смолянюк розглядає геополітичні аспекти воєнної безпеки України. Автор, здійснивши порівняльний аналіз пріоритетів Росії і України, а також відповідних стратегій їх досягнення, констатує відсутність ґрунтовних підстав для стратегічного партнерства в системі взаємозв'язків найбільших слов'янських держав світу [33; 34].

Проведений аналіз літературних джерел свідчить, що питання геополітики мають міждисциплінарний характер у державно-політичних взаєминах та можливостей його використання в політичній практиці. Це і зумовило здійснити аналіз дисертаційних досліджень у галузі політичних, економічних, географічних, юридичних, філософських наук, а також в контексті науки державного управління.

Так, В. Кирик досліджує явище геополітичної експансії, її суб'єкти, ресурси та форми здійснення у контексті забезпечення національно-державного розвитку [11].

Ж. Панченко досліджує геополітичне позиціонування України в процесах євроінтеграції та розглядає проблеми міждисциплінарного синтезу у контексті інформаційної парадигми геополітики [21].

П. Черник комплексно досліджує вплив геополітичного положення на розвиток двосторонніх відносин України з державами Центрально-Східної Європи.

Автор розглядає геополітичні чинники, які впливають на процес становлення та розвитку відносин України з даними державами [38].

О. Бірюкова аналізує особливості розвитку й основні тенденції етнонаціональних процесів у сучасній Україні з урахуванням впливу геополітичних факторів та взаємозв'язок і взаємообумовленість геополітичних та етнонаціональних чинників у процесі національного відродження та розбудови української держави [2].

С. Василенко проаналізував входження України в загальноєвропейський політичний процес. Автор розглядає геополітику, яка за умов розбудови незалежної України набуває особливо важливого теоретичного та практичного значення [5].

М. Шевченко здійснює соціально-філософський аналіз проблем геополітичної ідентифікації України та формування геополітичної свідомості військовослужбовців Збройних Сил держави та обґрунтовує пріоритети геополітичної ідентифікації України й визначає фактори, що перешкоджають її здійсненню за сучасних умов [39].

А. Луценко розглядає розвиток української геополітичної думки протягом усього періоду існування українського народу, включаючи його етнічні корені, і до початку минулого століття та вивчає умови, у яких зароджувалась і розвивалась українська геополітична думка [17].

Ю. Шмаленко проводить комплексний аналіз змісту, закономірностей, тенденцій, особливостей національних інтересів і геополітичних пріоритетів України стосовно світових сил і регіональних особливостей власної геополітичної стратегії та досліджує особливості формування української геополітики [40].

М. Пендюра розглядає теоретико-методологічні проблеми формування системи національної безпеки України за умов сучасних європейських геополітичних трансформацій [23].

В. Вдовенко на підставі аналізу геополітичного становища та чинників, що впливають на формування та здійснення Україною зовнішньої політики доводить, що нейтралітет не може адекватно відповідати національним інтересам України та належним чином забезпечити її безпеку. Зазначає, що подальше проведення політики позаблоковості може ефективно забезпечити національні інтереси України за умови здійснення послідовної та виваженої зовнішньої політики на основі принципу рівнонаближеності до впливових акторів міжнародної системи з метою запобігання перетворення України на арену геополітичних ігор [6].

Р. Клочко досліджує суспільно-географічне положення України, яке є важливою категорією в разі визначення зовнішньополітичних пріоритетів держави та розглядає географічну суть геополітики [12].

О. Воронова розкриває геополітичну спрямованість євро регіоналізації та роль євросоюзних структур у просторовому розвитку асоційованих із Євросоюзом країн Центральної та Східної Європи [8].

О. Яхно розглядає місце України в західних геополітичних концепціях, сучасних геополітичних концепціях Росії, геополітичних теоріях “інформаційного

суспільства”, а також концепції вітчизняної геополітики за різних історичних умов. Автор аналізує європейський чинник геополітичної стратегії, сучасні євроінтеграційні виклики перед Україною [41].

О. Снігір досліджує об’єкт-суб’єктні відносини України та Європейського Союзу в контексті геополітичних стратегій сучасності. Автор наголошує на значенні активної позиції України як суб’єкта геополітичних відносин для захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки держави [35].

Л. Письмаченко обґрунтовує теоретико-методологічні засади державного управління зовнішньоторговельними відносинами за умов розвитку інтеграційних процесів в Україні з метою покращання якості державного регулювання та контролю у сфері зовнішньоторговельної діяльності з урахуванням геополітичних інтересів держави та визначає сутність і порядок формування та розвитку системи державного управління у сфері зовнішньої торгівлі за кордоном та в Україні [24].

У дослідженні А. Семенченка розкрито теоретико-методологічні засади стратегічного планування у сфері державного управління національною безпекою: розроблено метод обґрунтування стратегічних рішень, концептуальні засади формування адаптивних механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного планування, методичний підхід до розробки комплексних механізмів антикризового стратегічного управління [29].

Отже, можна погодитись із М. Шевченком, що у формуванні та розвитку геополітики проглядаються три, різні за тривалістю та особливостями, етапи: загальнофілософський, географічний і власне геополітичний. Сутнісними ознаками зазначених періодів є: на загальнофілософському етапі – зародження географічного детермінізму; географічному етапі – вивчення політики держави, виходячи із географічного положення, із зайнятої нею території; на геополітичному етапі – вивчення держав як просторово-географічних феноменів і осягнення природи їхньої взаємодії між собою [39].

Поведений аналіз наукових джерел дає підстави зробити такі висновки. Теоретико-методологічні аспекти геополітичної стратегії держави знайшли широке обговорення серед наукової громадськості, що зумовлено з науковим обґрунтуванням зовнішньої політики України та політики національної безпеки.

Дослідженням встановлено, що геополітика певним чином впливає на систему державного управління України, зокрема у визначенні стратегічних завдань зовнішньополітичного курсу України в умовах глобалізації та інтеграції у світовий простір.

Разом з тим, недостатньо вивченими на сьогодні є такі аспекти досліджуваної проблеми: визначення ймовірних напрямів розвитку суспільства в контексті інтеграційних процесів, розвиток України в сучасних євроінтеграційних і глобалізаційних процесах, питання європеїзації національної системи державного управління тощо.

Перспективи подальших досліджень стосуються забезпечення стратегічного бачення шляхів державного управління стабільним розвитком суспільства й держави в умовах інтеграційних процесів.

Література:

1. *Базив Д. П.* Геополитическая стратегия Украины / Д. П. Базив. – К. : Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2000. – 192 с.
2. *Бірюкова О. О.* Геополітичний вимір етнонаціональних процесів в Україні: автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.02 / О. О. Бірюкова. – Х., 2007. – 18 с.
3. *Бодрук О. С.* Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти / О. С. Бодрук. – К. : НІПМБ, 2001. – 300 с.
4. *Василевський О. Л.* Структура геополітичних інтересів України / О. Л. Василевський, М. М. Гончар. – Вип. 45. – К. : НІСД, 1995. – 94 с.
5. *Василенко С. Д.* Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі : автореф. дис. ... д.політ.н. : спец. 23.00.02 / С. Д. Василенко. – К., 2002. – 35 с.
6. *Вдовенко В. М.* Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.04 / В. М. Вдовенко. – К., 2006. – 22 с.
7. *Вегеш М. М.* Політологія: підручник / [С. М. Вегеш, Ю. О. Остапець, В. Л. Бондар та ін.] ; С. Вегеш (ред.). – 3-тє вид., перероб. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 384 с. – (Серія “Вища освіта ХХ століття”).
8. *Воронова О. В.* Сучасна єврорегіоналізація: інтеграційний аспект : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.05.01 / О. В. Воронова. – Донецьк, 2003. – 20 с.
9. *Гальчинський А. С.* Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
10. *Гринів О.* Україна і Росія: партнерство чи протистояння? (Етнополітологічний аналіз) / О. Гринів. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1996. – 384 с.
11. *Кирик В. Л.* Геополітична експансія як державотворчий мікропроцес : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.02 / В. Л. Кирик. – К., 2007. – 20 с.
12. *Клочко Р. Ю.* Суспільно-географічний аналіз геополітичного положення України у сучасній Європі : автореф. дис. ... к.геогр.н. : спец. 11.00.02 / Р. Ю. Клочко. – К., 2007. – 20 с.
13. *Косевцов В. О.* Національна безпека України : теорія, реальність, прогноз / В. О. Косевцов. – К. : ЦМБСС. – 2000. – 92 с.
14. *Косевцов В. О.* Національна безпека України: проблема та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів / В. О. Косевцов, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1996. – 77 с. – (сер. “Національна безпека”).
15. Криза в Україні може призвести до нестабільності в Росії – дослідження // Українська правда від 6 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news>.
16. *Кулініч М. А.* Україна у новому геополітичному просторі: проблеми регіональної та субрегіональної безпеки / М. А. Кулініч. – Вип. 29. – К. : НІСД, 1994. – 29 с.
17. *Луценко А. В.* Геополітичні ідеї в Україні: джерела та еволюція : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.01 / А. В. Луценко. – К., 2009. – 17 с.

18. *Михальченко М.* Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины? / М. Михальченко // Геополітичне майбутнє України : матеріали “круглого столу”. – К. : Вид-во КІТЕП, 2000. – С. 4–14.
19. *Михальченко М. І.* Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М. І. Михальченко. – Дрогобич : ВФ “Відродження”, 2004. – 488 с.
20. *Нижник Н. Р.* Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус. – К. : Ірпінь : Преса України, 2000. – 301 с.
21. *Панченко Ж. О.* Геополітичне позиціонування України в процесах євроінтеграції : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.03 / Ж. О. Панченко. – К., 2006. – 19 с.
22. *Пахомов Ю. Н.* Пути и перепутья современной цивилизации / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко. – К. : Благотворительный фонд содействия развития гуманитар. и эконом. наук “Международный деловой центр”, 1998. – 432 с.
23. *Пендюра М. М.* Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : автореф. дис. ... к.юрид.н. : спец. 12.00.01 / М. М. Пендюра. – К., 2006. – 19 с.
24. *Письмаченко Л. М.* Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах інтеграції України у світовий економічний простір: механізми регулювання та контролю : автореф. дис. ... д.держ.упр. : спец. 25.00.02 / Л. М. Письмаченко. – К., 2008. – 36 с.
25. Політологія : підручник / [М. П. Требін та ін.]; за ред. проф. М. П. Требіна ; Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. – Х. : Право, 2013. – 414 с.
26. Проблеми забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі державотворення : матеріали круглого столу (Київ, 21 жовт. 2010 р.) / НАДУ при Президентіві України ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : НАДУ, 2011. – 72 с.
27. *Рудий Г.* Що таке геополітика? / Г. Рудий // Віче. – 2006. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/361>.
28. *Рудич Ф. М.* Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин / Ф. М. Рудич // Геополітичне майбутнє України : матеріали “круглого столу”. – К. : Вид-во КІТЕП, 2000. – С. 19–27.
29. *Семенченко А. І.* Стратегічне планування у сфері державного управління національною безпекою : автореф. дис. ... д.держ.упр. : спец. 25.00.02 / А. І. Семенченко. – К., 2008. – 36 с.
30. *Ситник Г. П.* Геополітика і національна безпека України: (опорний конспект дистанційного курсу) : навч. посіб. / Г. П. Ситник, В. Ю. Богданович, М. Ф. Єжєєв. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 74 с.
31. *Ситник Г. П.* Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. У 3 ч. Ч. 1. Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, Д. Я. Кучма ; НАДУ при Президентіві України. – К. : НАДУ, 2009. – 243 с.

32. *Ситник Г. П.* Національна безпека України: теорія і практика : монографія / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук. – К. : Кондор, 2007. – 616 с.
33. *Смолянюк В.* Прохолода над Атлантикою / В. Смолянюк // Народна армія. – 1999. – 19 жовтня.
34. *Смолянюк В. Ф.* Військова могутність України: Теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років) : монографія / В. Ф. Смолянюк. – К. ; Ірпінь : ВТОР “Перун”, 2000. – 448 с.
35. *Снігир О. В.* Україна у геополітичних концепціях Європейського Союзу: динаміка “об’єкт-суб’єктивних” відносин : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 21.01.01 / О. В. Снігир. – К., 2004. – 16 с.
36. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку: Монографія Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту українсько-російських відносин. – К. : НІСД, 1999. – 384 с.
37. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти : [кол. моногр.] / за ред. Ф. М. Рудич. – К. : МАУП, 2002. – 488 с.
38. *Черник П. П.* Геополітичне положення України в Центральній-Східній Європі : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.04 / П. П. Черник. – Львів, 2008. – 19 с.
39. *Шевченко М. М.* Геополітичні знання як системна основа формування суспільної свідомості (соціально-філософський аспект аналізу) : автореф. дис. ... к.філос.н. : спец. 09.00.03 / М. М. Шевченко ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2004. – 18 с.
40. *Шмаленко Ю. І.* Геополітичні пріоритети України в сучасному світі : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.04 / Ю. І. Шмаленко. – Одеса, 2002. – 19 с.
41. *Яхно О. М.* Україна в сучасному геополітичному просторі (політико-медійний аспект) : автореф. дис. ... к.політ.н. : спец. 23.00.03 / О. М. Яхно. – К., 2006. – 20 с.

Надійшла до редколегії 01.09.2014 р.

УДК 351.1

В. С. ДОРОШЕНКО

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Зроблено аналіз значення концепції сталого людського розвитку, реалізація якої може забезпечити спосіб життя, що відповідає високим гуманістичним критеріям, показано роль сфери знань, науки, освіти у формуванні громадянського суспільства.

Ключові слова: сталий розвиток, людський капітал, державне управління, інтелект, сучасні соціальні перетворення, наука, освіта, управління.